

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית
אגף רוח וחברה
הפיקוח על הוראת ספרות

עיון ב"סיפור אהבה" לאפלפלד מאת אלכס רויטמן

אהרן אפלפלד הוא יליד בוקובינה (1932), חבל ארץ שעבר מיד ליד ונמצא בעצם על התפר שבין התרבות המערב אירופית, גרמנית ובין השפעות התרבות המזרח אירופית. על התפר היהודי הזה, בין התבוללות ובין מסורת, בין השכלה ובין שמרנות דתית ניטע עולמו של הסופר. יצירתו הרב גונית של אפלפלד היא סוג של ניסיון לא פוסק להבין את עצמו ואת התרבות היהודית הרחוקה ההיא חרף התהום שמציבה השואה.

אפלפלד עבר את השואה כילד. במהלך השואה הוא איבד את כל משפחתו כאשר גורשו למחנות באוקראינה. כיתום הוא שרד ונדד במרחבי אירופה עד שהגיע ארצה כילד ב-1946. בשנת 1983 זכה בפרס ישראל לספרות. המסע האישי שעבר אפלפלד, בדומה לניצולים רבים שהגיעו כילדים הוא מסע מהכחשה אל ההכרה והבנייה. כילד הוא חש זרות ליהדותו שהטילה עליו את אסונותיו הכבדים, כשהגיע אל הקיבוץ לא רצה לתאר את מה שעבר, כי אין דרך להסביר, בגלל קושי ההכלה ובגלל הבושה שעוררו בו ילדי הצברים שהיו חדורי בטחון וכוח אל מול חוסר האונים שבביוגרפיה של הניצולים. ההכחשה הייתה גם של העולם שלפני, ההורים, השפה, העיירה. עם הזמן מתאר את אפלפלד את מסעו אחורה, מסע שמלקט את פיסות הזיכרון ובונה מחדש את הזהות המרוסקת.

כתיבתו של אפלפלד לא התקבלה מיד אל הקונצנזוס הישראלי. אפלפלד עסק בשוליים של החברה הישראלית, במהגרים שלא מוצאים את מקומם, אנשים הנושאים עמם את מטעני העבר ולא מצליחים להשתחרר מהם, אנשים הכלואים בין זהויות, אנשים שחיים בתוך הטראומה, העברית שבפי הגיבורים היתה שונה מהעברית המוגבהת בספרות. תיאורים אלה היו זרים לרוח התקומה והגאולה של המדינה היהודית החדשה שניסתה גם לברוא יהודי חדש. אפלפלד מזוהה, אפוא, כסופר שואה, הגדרה שהסופר מתנגד לה. כדבריו, הוא לא כותב על השואה אלא על בני אדם, הוא מנסה להבין אותם ואת עצמו דרך הכתיבה. אפלפלד אינו מתעכב בתיאור הזוועות עצמם, בטכניקה של הרצח, במוקד הדעה הומניזציה. הוא אינו רוצה לתאר בני אדם ברגעים בהם אינם נתקיימו כבני אדם. כסופר הוא נמנע מלגעת באש השואה. סיפוריו עוסקים בשוליים, בתקופות שלפני ואחרי האסון שמטיל את צלו הסמיך על נפשות הגיבורים.

טראומה

פירוש המילה טראומה ביוונית הוא "צלקת" ובגרמנית המשמעות היא "פחד". שני הפירושים מעבירים את התחושות המרכזיות של האדם הפגוע, הנפש הפגועה היוצרת צלקת בכל רובד החיים.

טראומה היא חוויה חזקה החורגת בעוצמתה מהתנסות קשה. במהלך הטראומה חווה אדם מצב הקרוב למוות של הנפש. חוויה המפוררת את הזהות. חוויה זו משוללת את האדם מיכולת שליטה והבנה. כך קורה רבות לנפגעות אונס, לחיילים בשדה הקרב, לחווים התעללות בבית, ניצולי שואה ולצערנו במקרים רבים נוספים. הטראומה יכולה להיגרם על ידי אירוע אחד או סדרה של אירועים שהנפש לא יכולה להכיל אותם והמוח לא מסוגל לעבדם וכך הם נדחקי אל עמקי התת מודע.

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית
אגף רוח וחברה
הפיקוח על הוראת ספרות

פרויד היה הראשון שביסס את קיומו של תת מודע ככוח המעצב את החיים. הוא טיפל בנשים שהדחיקו את הפנטזיות שלהן בגלל הפחד המושרש מהחברה, שסבלו מהיסטריות (כולל עיוורון) לצד הטיפול בחיילים שחוו את זוועות המלחמה ולא יכלו לשוב לתפקוד נורמלי בגלל המראות ששבו ורדפו אותם בחלומות. הוא היה ממקימי ענף הפסיכולוגיה וביסס את דרכי השיח המביא לריפוי המטופלים.

על המטופל להתמודד עם האירוע הטראומטי ולהתיר לאט לאט את האחיזה של הטראומה בנימי הנפש השונים. אבל, עצם הדיבור על הטראומה הוא כמעט בלתי אפשרי. איך מתמללים את המוות של עצמך, את מה שלא ניתן לתמלול.

הטראומה צפה מתוך התת מודע דרך חלומות, ברגעים לא צפויים שקשורים באופן עקיף (רעש מסוקים, צבע עיניים דומה לתוקף). הניצולים הרבה פעמים סובלים משיתוק (חוסר היכולת לתפקד, ניתוק מגע עם המציאות ומעצמך), אחרים חיים בדריכות יתר, רגישות יתר (מצב תמידי של כוונות ופחד) רבים אחרים חווים את מצב הפלישה, הטראומה השבה עליהם, אם בחלומות ואם במצבי עוררות. אלו דפוסים הכולאים את האדם בעוצמה שלהם.

ילדים שחוו טראומה פעמים רבות בונים מציאות חלופית כדי לא להתמודד עם החוויה. כך למשל יש הזדהות עם התוקף, השכחה מוחלטת, המצאת קודים ומנגנוני הגנה עמוקים. רבים מהם מפתחים פחד ממבוגרים ובשליבים מאוחרים יותר מתקשים מאוד ליצור קשרים משמעותיים נטולי חשד.

תהליך הטיפול (שאף פעם אינו מוחלט) חייב לכלול הצפה של הטראומה בתוך מסגרת מגוננת. המטפל צריך להשיב לניצול את תחושת השליטה באירוע ובחיו. שלב מרכזי נוסף הוא שלב ה"אבלות". זהו שלב ההשלמה עם האובדן. השלב בו האדם חווה את החיבור המחודש לעצמו וגם לתחושות הכאב והאובדן ולומד לחיות עם הזכרונות שלו. זהו שלב קשה שרבים נמנעים מלחוות אותו בגלל הריקנות שהוא מותיר והסרתם של מנגנוני ההגנה. רבים רואים בהתמודדותו של הניצול עם החוויה הפוסט-טראומטית כחיים של השרדות ולא של "חיים".

יותר מכל, חייבת להתקיים אווירה של קבלה והיעדר שיפוטיות שבה יוכל האדם לדבר את חוויותיו. האווירה הציבורית בישראל בשנות החמישים וראשית השישים הייתה משוקעת עדיין באתגרים הגדולים של ביסוס המדינה וחששה להתמודד עם האנשים הנושאים בתוכם את החורבן בעוד החברה עסוקה בבנייה. רבים רואים במשפטו של איימן וההד הציבורי שהוא עורר כשינוי מגמה בחברה הישראלית, הד שאפשר לחברה הישראלית לשמוע את קולם הטראומטי של הניצולים ואפשר לאמנים לחפש מבעים לאירועים החותרים תחת האפשרות להביע אותם. קובץ הסיפורים הראשון של אפלפלד בשם "עשן" שספור אהבה נמנה עמו ראה אור ב 1962.

סיפור אהבה – קריאה צמודת טקסט

הקדמה

הסיפור מתאר כארבעה חודשים של ראשונים (ואחרונים) בחייהם של נישאים טריים, קובה ורוזה. הזמן בו מתרחש הסיפור רק מרומז דרך הכינויים (המושבה, השיכונים, בית הבראה) רמז לגילם המשוער של הגיבורים. שני הגיבורים, כפי שמתברר בסיפור, הם פליטי שואה

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית
אגף רוח וחברה
הפיקוח על הוראת ספרות

המתמודדים עם קשיי ההווה שטראומת העבר רובצת עליו.

במהלך הסיפור אנו מבינים כי הכירו זמן מועט בלבד וסיפרו על האובדן. החיים המשותפים הם סוג של היאחזות נואשת בחבל הצלה. אבל כבר מן ההתחלה נראה נתק בין קובה, המשוקע בהצלחות עבודתו ובין אשתו הטרייה. קובה הוא מבוגר יותר, כנראה בשנות הארבעים ואילו אשתו צעירה הרבה יותר.

רגע התפנית בסיפור מתרחש אחרי שבירת הרגל של רוזה. זמן המחלה הוא זמן עוררות לחיים של הבית המחניק ודווקא תקופת ההחלמה של רוזה והרכישה מחדש של עצמאותה מסמנת את נקודת השבר של קובה.

קריסה נפשית המרוקנת את הגיבור הראשי מכוחות, מביאה לחילוף התפקידים בבית כאשר רוזה היא זו המטפלת בו. תקופה זו של הדרדרות מלווה בזכרונות ולחלומות קשים של אובדן אשה ובת של קובה. למרות מאמצי ההצלה של רוזה ורמזים לתקווה מתחדשת מנתק קובה את עצמו מהחיים דווקא בבית ההבראה, סמוך לחג הפסח.

כותרת הסיפור

כותרת הסיפור ניתנת לקריאה בכמה אופנים שונים והבנתה שונה אחרי הקריאה בסיפור. במבט ראשון הכותרת מכילה אמירה אופטימית ומעוררת בקורא אסוציאציות אישיות מלאות טוב. הכותרת לא מכינה אותו לפרשנות הייחודית של הסיפור. האם זו אהבה שכאשר היא מועברת דרך מסך הטראומה מגשימה באופן אירוני את שיר השירים "עזה כמוות אהבה"?

אפשר לקרוא את הכותרת באופן אירוני, שכן, האם אפשר לקרוא לשלושה חודשים של חולי וניתוק עם פיסות זעירות של אושר "סיפור אהבה"? האם בכלל אפשר לצפות מניצולים לסיפור אהבה?

מאידך, אולי דווקא זו הדרך היחידה שאפשר לאהוב אחרי הטראומה. דרך החולי וההתמודדות הם הם האהבה האמיתית. הרצון לחזור ולאהוב אחרי שאיבדת הכל. אולי המספר רומז בכלל לסיפור האהבה הקודם של קובה שלא מאפשר אהבה חדשה אלא רק מעין ניסיון לכתוב סיפור.

האפשרות הטראגית מכולם היא זו המציבה את המעשה של קובה כמעשה של גילוי אהבה אולטימטיבי.

לחיות נגד החיים

אחד הכוחות החזקים המעצבים את הסיפור הוא היפוך המושגים שיוצר הסיפור דרך חיי הזוג. ההיפוך הזה הוא מרכזי אצל הניצולים. הניגוד בין החוץ הנורמטיבי ובין הפנים המסויט, החיים בהווה תוך הסתכלות תמידית אחורה, החיים במדינה שנמצאת בתנופת בנייה וגאולה בעוד הם חווים את הטראומה במלואה.

הניגוד בין השקט המסמך לרוב שלווה וכאן גסיסה והדחקה ובין הקריאה הנשמעת בסוף הסיפור מליבו של קובה, קריאה של שחרור וגאולה אפשרית. אהבה ככוח הגורם להרס בסופו של דבר. התקדמות מהחורף הקר אל פריחת האביב מתגלה כמסמל את המוות. ההבראה של רוזה שהיא תחילת המחלה של קובה, בית ההבראה שמוביל לסופו של קובה. הבית אינו משמש מקום של חום והגנה אלא מקום של מחנק.

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית
אגף רוח וחברה
הפיקוח על הוראת ספרות

השתלטות תת המודע על החיים. המתח הזה הוא ניסיון אמיץ של המספר להעביר לנו את הקושי הפסיכולוגי המכונן את חיי הדמויות.

תקופה ראשונה

"אט אט, בזרימה מתונה, פיעפעו החיים אל נקודת השפל של השקט וכששקעו היו שקופים כגבישי המלח הצחורים".

מוטיב השקט הוא המוטיב המרכזי בסיפור ודרכו אפשר לצפות אל תוככי הנפש של הדמויות. הסיפור מתחיל במטאפורה המתארת את ההדחקה. כלומר, מה שאנו מבינים כחיים, מודעות האדם לרגשותיו ותשוקותיו. החיים נדחקו לקרקעית (יחד עם הכאב). כאן מתחיל הסיפור. בנייתו. השקט כמערסל הטראומה.

הנישואים מתוארים כאיזו חובה שולית מבלי לעמוד על משמעותם. קובה משקע את עצמו בפעלתנות יתר (מזכיר מאוד את אזרחי גרמניה ויפן אחרי המלחמה שבמקום להתמודד עם הטראומה שקעו את האנרגיה בבנייה אובססיבית). הוא נמנע מאינטימיות והבית גורם לבלבול וחוסר נחת שאין הוא מבין או לא רוצה להבין החוץ הופך למפלט בו "מתבהרת הערבוביה".

כבר באקספוזיציה אפשר ללקט רמז על אישיותה של רוזה שלא כועסת על ניכורו של בעלה כי "לכך לא הספיק הרוע". קשה להבין אמרה זו בקריאה ראשונה אבל אנו יודעים שניצולי שואה צברו תכונות בזמן המלחמה שעזרו להם לשרוד ואילו אחרי המלחמה תכונות אלו מפריעות. "הרוע" כתכונה הכרחית להשרדות למשל. עם זאת, רוזה כנראה נמנית עם אלה שנתרו חסידים. קובה נראה כמשחזר דפוסים דומים.

השקט והסגירות של קובה ממלאת את הבית ונועלת גם אותו מהעולם, הקולות הנדירים של הזוג חותכים את הדממה. הבית שאותו מנסה רוזה "לביית" לשווא מעורר בה חלומות ישנים, כנראה של ביתה שלה שחרב. החלומות הופכים למוטיב מניע נוסף. האם החלומות מזהירים אותה מהעתידי או מזכירים חורבן ישן? הוילונות טובלים את הבית בחשיכה. אולי הוילונות הם ניסיון שווא להגן על הבית.

ברגעים הספורים שמתקיים ביניהם דיאלוג מצטייר קובה הנלהב מעסקיו כדמות של סוחר מהעיירה הגלותית "ורוזה הייתה מתבוננת בו ורואה את הכפר שלה. שהרי אין אדם רואה מה שהראו לו". כלומר, למרות שמסביב יש שיכונים והעולם הוא עולם חדש הם עדיין חיים במידה רבה את החיים שנקטעו שם. החיים האלה שבים ומפריחים את רוזה.

תקופה שנייה

"והנה באו ימי המבחן, שהיו צריכים, כנראה, להחריף את התחושה או להביאה להכרעה....הכל זרם אל התכלית הגדולה, הוודאית, אל המיזוג השלם".

מהם ימי ההכרעה? המיזוג בין מה למה? בקריאה ראשונה נדמה תיאור זה כסתום אבל ניתן לשער שהמיזוג הוא בין החיים השניים לראשונים, בין העבר ובין ההווה והעתידי. ימים בהם ילמדו לחיות לצד הטראומה או להיכנע לה. אלו הימים בהם נוקעת רוזה (שושנה בלעז) את גגלה וקובה מתמסר לטיפולה.

הבית ניעור לחיים, פרחים (דבר חי) מובאים הביתה, הבית מתמלא בצלילים והשקט מופר.

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית
אגף רוח וחברה
הפיקוח על הוראת ספרות

השקט כבר לא מטען מעיק אלא קליפה קלה "נכפלה השלווה מעליה" אולם התמונות שמביא קובה רומזות על הסכנה הקרבה. "שתי צעירות רקדניות ואיש אפור ומהורהר" רמז לבתו ואשתו שאיבד. קובה לא חש את שעתיד לקרות אבל החלומות הרעים של רוזה שבים כאותות מבשרי רע. המצוקה הפיזית של רוזה מאפשרת לקובה לבטא את האינטימיות המודחקת ואולי הוא מנסה לתקן את השבר של חייו ובזו הפעם להושיט עזרה לאשתו.

המספר מתאר בעדינות דקה את מצבה של רוזה כהיריון. חוסר התנועה, הבעל המשרת, השיחות של הקרובות (מעין עדת שורדות חזקה המתבוננות מבחוץ, קרובות להבנת המציאות כמו שהיא) המדברות על היריון תומכות בכך. רוזה בוחרת ומסגולת לבחור בחיים. אולי אלו הם החלומות המצחיקים של רוזה? אולם קובה בתת מודע מעוניין שרוזה תישאר במצוקה המאפשרת לו תיקון. האמרה החשובה של רוזה כי "החולשה היא מסימני ההבראה" כפי שהאבל הוא שלב בהתמודדות. האפשרות להבאת חיים חדשים לעולם אינה מציאותית בשביל קובה הכלוא בעברו. האם אפשר ליילד ילד שמת?

תקופה שלישית

"אט אט זרם השקט אל נקודת השפל אל אותם המסתרים, שמשם אין שבים"

השקט, המסמן את המשקל הסגולי של הטראומה, מושך את קובה אל קרקעית סופו. האינטימיות שנוצרה עם רוזה לא הביאה להתמודדות אלא להיפך, השילה את מנגנוני ההדחקה וההגנה שהציב ועתה אינו מסוגל להתמודד עם מה שצף ממעמקי התת מודע. "כוח ההחלטה ניטל ממנו ואולי כוח אחר, הוא נשאר שבו בידי הרהוריו, שהיו גואים ועולים בזרם".

הקרובות, כמו כת של נביאות ששרדו הכל מבינות את מה שהרופא לא מבין, שה"שפעת ללא חום" שסובל ממנה קובה היא חסרת מרפא. בקשתם כי "הבית תובע את שלו" לא ברורה עד הסוף וכנראה מרזמת על הצורך לעבר את האשה הצעירה, אך קובה לא מסוגל להביא חיים, גם אם עדיין אינו מבין את מצבו. הוא הופך לאיש המהורהר מהתמונה.

החלומות מתחילים לפקוד אותו. חלומות שאת כל תוכנם הוא לא מספר אבל רוזה נוטה לפרשם לחיוב. הקרבה "ללא המחיצה" בין רוזה וקובה מציפה את הכל. קובה חושב על רוזה ועל כאבה הוא לראשונה מזכיר את אלמנתו ועל כך שחייב להכיר בה ולחיות בה: "אדם אינו רשאי להשכיח הכל ולהתחיל מחדש...רוזה הייתה משיבה נגדו שהאדם חייב לשכוח".

תקופה אחרונה

"ובאו הימים הצלולים, ימים של הקלה זמנית, אותה צלילות הדעת כשרואים וחשים יותר, שהרי המחלה מקהה מעט את החושים".

מגיע האביב ומתחדשים החיים בעולם. קובה יושב באופן סמלי במרפסת, קרוב לחוש את העולם. אבל אולי ההקלה במצבו הגיע משום שהוא הבין כי אין מוצא למצבו. זה קרה באביב הטוב (בניגוד לאביב מבשר הרע של העבר?).

הדיאלוג בין בני הזוג מתואר כ"איתותים". האם אלו איתותי הצלה שלא מתפרשים נכון? הסיוטים לא עוזבים אותו, טראומה אינה דיבוק הניתן לגירוש. הסיוט הנורא מכל פוקד את

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית
אגף רוח וחברה
הפיקוח על הוראת ספרות

קובה. התביעה של הרבנים לעזוב את רוזה כי הוא מעוגן (כלמר אשתו אבדה אך קיים סיכוי כי היא חיה). הטראומה סוגרת עליו. האם המגיעה מהילדות ועתה אשתו. חלומות אלה לא סיפר לרוזה. קובה הופך לצל, הד לחיים של רוזה שמתמסרת לטיפולו. **"הכל נצטלל כאורו הצלול של הבוקר"** לא בריאותו התבהרה אלא דווקא זוועות העולם נעשו מוחשיות לשניהם.

"החלומות תכפו. הם תבעו הכרעה. מוחשיים היו במעגלם השלם". החלומות תובעים הכרעה. המעגל הוא מעגל החיים והאימה שבו חי קובה. עליו להכריע בעד החיים או המוות. כך גם השכנים הדוחפים אותו לקבל הכרעה בקשר לבית. רוזה רוצה להיות איתו, נשבעת להיות ביחד תמיד. אינה מבינה כי היא עלולה לקיים את הקינה "בחייהם ובמותם לא נפרדו". אך קובה כבר רואה את הניתוק ומתוך דאגה לרוזה מנסה להיאחז בחיים. **"איני רשאי להשאיר את רוזה. היא הופקדה בידי."**

פסח

מגיע חג הפסח, חג החירות, חג המסמל את בריאת הקהילה, את הקשר הבל ינתק בין העם ובין עמו, את הפסיחה האלוהית על בתי היהודים בעת ענישת המצרים. האירוניה הטראגית מתגלמת כאן במלוא כוחה. האל דווקא סימן את בתי היהודים והם נרצחו בחרב. קובה כלוא בתוך הטראומה ולא יכול להשתחרר מעבדות העבר. הגואל היחיד שבו יפגוש במהלך החג הוא המוות.

קובה מתעקש בחג המשפחתי לעשות "סדר" לנקות עצמו ולצאת אל בית ההבראה. קשה שלא לקשור בין הגן המוזכר בסיום לבין גן האהובה בשיר השירים ובין גן העדן. רוזה לא נעתנה לחיזור המוות. קובה רואה יופי לראשונה בסיפור. לראשונה בסיפור מתוארת אשתו. הנוף ההררי והיופי מסביב המרוחקים ממנו מאפשרים לרוזה לחיות וקובה מבין זאת היטב. הנוף "הקארפטי" שרואה קובה מסביבו מרמז כי גם מסלול חייו הושלם. "רשאי אני להסתלק" חוזר הוא ואומר לעצמו, ללא פקפוק, בהשלמה, כאילו סיים את תפקידו בחייו ושב עכשיו אל הזמן שלפני השואה. רוזה הוא להיעלם מבלי ששימו לב, שמותו יהיה התמזגות לתוך החיים. "אבל זה כנראה מן הנמנע" אולי זו הולדת הכאב שבו תחיה רוזה.

"ואיש איש יימלט מפני האבן המידרדרת בהר. מרחוק, מרחוק שמעה רוזה את הקריאה. אך משהגיעה היה כבר מאוחר מדי".

זהו המשפט המסיים את הסיפור ומקודד בתוכו את העוצמות המתפרצות שהיו מאופקות במהלכו.

העולם כולו מתבהר. המוות הוא התשובה לחיים בצל הטראומה, המוות הוא שינוי סדרי עולם. איש איש נמלט מפני האבן, כמו סיזיפוס הדוחף את האבן, **ניסה קובה לגלגל את העבר הקשה במעלה ההר אך זה שב ומתגלגל.**

מרחוק, מרחוק, שמעה רוזה את הקריאה. הריחוק ודאי אינו גיאוגרפי גרידא אלא נפשי,

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית
אגף רוח וחברה
הפיקוח על הוראת ספרות

התרחק בכאבו קובה עד הקארפטים, עד מעמקי הטראומה. רוזה שומעת את הקריאה באיחור. הקריאה העומדת בניגוד לשקט של הסיפור. האם אפשר היה לשמוע אותה בזמן? בניגוד לחיים המקדימים לפגוש בקובה בפסקה הראשונה, ההבנה מגיעה בריחוק. האם הקריאה הייתה קריאה של כאב? קריאה של עזרה או של שחרור? ואולי לא היא שאיחרה לבוא אלא הקריאה של קובה.